

TRAGICKÝ OSUD KONVERTITOV (rozhľady)

TIBOR ŽILKA

Dvaja z rodiny Munkovcov boli navrhnutí na blahorečenie. Otec František a syn Tomáš František. Práve syn upútava pozornosť, lebo jeho život vyhasol v mladom veku, mal iba 20 rokov. Narodil sa v deň, keď mnohé významné osobnosti uzreli svetlo sveta. Boli to spisovatelia: A. P. Čechov (1860, Taganrog), Romain Rolland (1866, Clamecy), František Švantner (1912, Bystrá), Ladislav Mňačko (1919, Valašské Klobouky), Olga Nawoja Tokarczuk (1962, Sulechów). Ale možno k nim priradiť aj osobnosti z iných oblastí: hudobník Marián Varga (1947, Skalica), legenda svetového hokeja Dominik Hašek (1965, Pardubice) či herec Pavel Liška (1972, Liberec). Aj Tomáš Munk (29. január 1924, Budapešť) patrí do tohto radu. A neskromne sa k nim pridám aj ja, lebo som sa narodil v ten istý deň, ibaže o 15 rokov neskoršie (1939). Hádám nikoho neprekvapí, že aj táto zhoda je príčinou môjho záujmu o tohto mladého hrdinu. Zomrel tragicky, ale platí to o celej rodine. Kto boli Munkovci?

Ich osudy sú najucelenejšie spracované v monografii Ivana A. Petranského *Život pod hviezdou. Osudy Tomáša Dezidera Munka* (Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2008). Tomášova matka Gizela, rodená Kohnová, sa narodila v roku 1900 v Lučenci, tam aj vyrastala, ba sa aj vydala. Ako vieme, Židia sa usadili predovšetkým v menších mestách, vo väčších sa vytvárali getá, čiže museli žiť izolovane od domáceho obyvateľstva. Z tohto hľadiska aj Lučenec sa stal vhodným miestom pre nich, preto v deväťdesiatych rokoch 19. storočia žilo už v tomto meste okolo 1600 obyvateľov izraelitského vierovyznania, čo tvorilo 20 % z celkového počtu obyvateľov. Bolo to obdobie, keď sa Židia čoraz viac presadzovali v uhorskej spoločnosti. Aj vďaka nadobudnutiu vyššieho vzdelania, dokonca aj pre ženy, ako to dokazuje aj prípad pani Gizely. Ako 10-ročná začala navštevovať meštiansku dievčenskú školu, kde židovské žiačky v triede tvorili z konfesijného hľadiska najpočetnejšiu skupinu. Po štyroch rokoch pokračovala v štúdiu vo Viedni na súkromnej škole, kde sa s výbornými výsledkami zdokonaľovala v cudzích jazykoch (angličtina, francúzština). Ale do jej života tiež zasiahla prvá svetová vojna (1914 – 1918). Nemala ani 20 rokov, keď sa zosobášila s 35-ročným Židom Eugenom Policzerom, inžinierom z Lučenca. Ich manželstvo trvalo iba dva roky, potom sa rozviedli, bol to pomerne hladký rozvod, lebo nemali deti. Po tomto rozvode sa ako 23-ročná vydala za Františka Munka (1923), o päť rokov staršieho úradníka.

František Munk sa narodil v roku 1895 v Reci, v obci 5 km vzdalenej od Senca. Bola to maďarská dedina iba s malým počtom obyvateľov izraelitského vyznania. Po získaní základného stupňa vzdelania František (pôvodne Filip) začal navštevovať Obecnú chlapčenskú meštiansku školu v Trnave. Bol jedným zo sedemdesiatich žiakov židovského pôvodu. Po ukončení štúdia prechádza na Vyššiu obchodnú školu v Prešporke, čiže v Bratislave. V knihe Ivana A. Petranského sa dočítame, že väčšinu zo žiakov tvorili žiaci židovského vyznania (63 %). Nebola to náhoda, veď Židia pokladali za prioritu uplatniť sa v obchodnej sfére, na profesionálnu kariéru ich mohla pripraviť práve škola tohto zamerania. Na tejto škole aj maturoval s vyznamenaním ako šestnásťročný. V súvislosti s uplatnením Židov v uhorskej spoločnosti sa tu žiada uviesť jeden citát: „Pred rokom 1918 tristoštyridsaťšesť židovských príslušníkov veľkoburžoázie dostalo šľachtické tituly, osemnásť sa stalo barónmi. Väčšinou si nakúpili veľké majetky. Pred prvou svetovou vojnou jednu pätinu štátu vlastnili Židia a významnú časť veľkostatkov spravovali v dlhodobom prenájme. Finančná buržoázia sa predovšetkým skladala zo Židov, z ktorých na prelome storočia 55 percent získalo predsednícky post v bankách, na burze a priemyselnej komore. Ale v zmysle nepísanej dohody s vysokou aristokraciou ich vplyv na spoločensko-politické procesy zostal nepatrný“ (Lendvai

2011, 295). Všetko, o čom sa tu píše, sa dá sčasti aplikovať aj na Františka Munka. Absolvovanie obchodnej školy bolo dobrým základom pre jeho napredovanie v zamestnaní. Do jeho života však zasiahla aj vojna.

V rokoch 1915 – 1918 František Munk vykonával prezenčnú a činnú vojenskú službu. Po vojne žil v Lučenci, kde pôsobil ako riaditeľ strojárne a využil svoje vzdelanie napriek mladému veku. Tu sa aj oženil s Gizelou Kohnovou, ich manželstvo bolo šťastné a harmonické. Z tohto manželstva sa narodili dve talentované deti: Tomáš Dezider Munk (1924) a Juraj František Munk (1930). Tomáš a Juraj.

Tomáš sa narodil v Budapešti, hoci rodina stále ešte žila v Lučenci. Ale už o dva roky sa presťahovali do Bratislavy a zaradili sa medzi početnú židovskú komunitu v hlavnom meste Slovenska. Bývali na dnešnej Leškovej ulici v modernej novostavbe. Tam sa im narodil aj druhý syn Juraj. Na začiatku tridsiatych rokov pôsobil ich otec v Mukačeve ako riaditeľ hospodárskej a priemyselnej spoločnosti Latorica. Ivan A. Petranský uvádza, že Tomáš od školského roku 1932/33 nastúpil do 3. triedy ľudovej školy nemecko-maďarskej evanjelickej a. v. obce v Bratislave. Tomáš od samotného začiatku upútal na seba pozornosť svojím intelektom. Po ukončení tejto školy pokračoval v štúdiu na neďalekom Nemeckom štátnom reálnom gymnáziu, kde absolvoval prvé tri roky gymnaziálneho štúdia. Židia tu predstavovali viac ako tretinu z celkového počtu žiakov a po katolíkoch boli najpočetnejšou skupinou. Juraj nastúpil do 1. ročníka nemecko-maďarskej evanjelickej ľudovej školy v roku 1936. Toto obdobie však netrvá dlho, lebo v roku 1938 sa celá rodina presťahovala do Ružomberka. František Munk sa totiž v tomto roku stáva riaditeľom ružomerskej celulózky, továrne na výrobu celulózy a papiera. Ivan A. Petranský poukazuje na to, že Židia v Liptove sa začali usádzať už začiatkom 18. storočia a postupne sa stali pevnou súčasťou mesta. Ani F. Munk teda neprešiel do mesta, ktoré by sa vyznačovalo nenávisťou voči Židom. Tu sa žiada doslovne odcitovať autora knihy: „V čase presťahovania sa do Ružomberka sa však už Munkovci k židovskej viere nehlásili. Ešte počas ich života v Bratislave sa s izraelským náboženstvom vnútorne rozišli a tento proces vyústil do rozhodnutia vystúpiť zo židovskej obce. Tento akt oficiálne potvrdil výmer mestského notárskeho úradu v Bratislave zo 4. januára 1938. Od tohto času boli z hľadiska náboženskej príslušnosti ‚bez vyznania‘“ (Petranský 2008, 41).

Trvalo však takmer dva roky, pokiaľ ich mohol kňaz Ján Ferenčík pokrstiť v ružomerskom kostole. Zároveň pokrstil aj ich synov – Tomáša a Juraja. Stalo sa to 24. novembra 1939, čiže už po vzniku slovenského štátu. Bolo to ťažké obdobie, skomplikované aj tým, že pani Gizela Munková bola už raz vydatá a v takom prípade katolícka cirkev stanovuje veľmi prísne kritériá na ďalšie prijatie sviatosti manželstva. Munkovci však všetky prekážky prekonali, Ján Ferenčík ich zosobášil 13. apríla 1940. Takto ich manželstvo bolo právoplatné aj podľa katolíckych cirkevných zákonov. Veľkú úlohu pri tom zohral práve Ján Ferenčík, kňaz, ktorý po roku 1945 veľa vytrpel za svoju angažovanosť za slovenského štátu. Napokon zomrel v roku 1950 v trestnom ústave v Leopoldove, jeho mŕtve telo ani nechceli vydať rodine, ale nakoniec ho predsa len mohli pochovať v rodnom Kežmarku (Petranský 2020, 232 – 233).

V školskom roku 1939/40 absolvoval Tomáš 5. ročník gymnázia, ale už sa dostávame do ťažkého obdobia, lebo sa začala druhá svetová vojna. Celá rodina žila intenzívnym náboženským životom, vzdelávali sa, vykonávali duchovné cvičenia, navštevovali bohoslužby a pristupovali k sviatostiam. Ich intenzívny náboženský život mal vplyv aj na okolie. Ich príklad sa stal vzorom aj pre MUDr. Pavla Straussa, ktorý od roku 1939 pôsobil ako lekár vo vojenskej nemocnici v Ružomberku. Často ich navštevoval a zároveň aj obdivoval ich hlbokú vieru. Veľa debatovali o katolicizme, ale spájala ich aj poézia Rainera Marie Rilkeho, ktorého nielen čítali, ale aj pochopili pravý zmysel jeho básní. Tento vplyv Munkovcov na P. Straussa bol taký silný, že aj on sa rozhodol konvertovať. Pokrstili ho v auguste 1942 a jeho krstnými rodičmi sa stali Gizela a František Munkovci. Pravda, treba spomenúť, že začiatky jeho konverzie podľa vlastného vyznania siahajú

až k detským rokom v Liptovskom Mikuláši, kde jeho vychovávateľka-katolíčka chodila s ním do kostola, ktorý sa nachádza iba zopár krokov od ich rodinného domu (v ňom je v súčasnosti Múzeum Janka Kráľa). Malý Palko mal vtedy sotva 5 rokov.

Vznikom slovenského štátu sa začína ťažké obdobie pre Munkovcov. Ešte školský rok 1939/40 absolvoval Tomáš na gymnáziu, ale už ďalšie roky nemohol riadne študovať. Na základe protizidovských zákonov vylúčili túto menšinu z akéhokoľvek štúdia na všetkých školách a učebných ústavoch na Slovensku, výnimkou boli iba ľudové školy, čiže prvých päť tried. Boli aj iné zákazy, avšak začali sa udeľovať výnimky. Keď sa podarilo získať pracovné povolenie, mohli Žida zamestnať. František Munk takéto povolenie dostal s odôvodnením, že ho treba pokladať za hospodársky dôležitého, nenahraditeľného vo svojom odbore. Zavázilo aj to, že bol pokrstený a konvertoval na katolícke náboženstvo. Ale hlavne to, že pracoval nepretržite v papierenskom priemysle a dokonale poznal vývoj ružomerského závodu. Na základe týchto argumentov mohli F. Munka zamestnať, obmedzili však rozsah činností, ktoré mu bolo dovolené vykonávať. Od konca roka 1941 mohol pôsobiť v podniku iba ako poradca v administratívnych veciach, jeho príjem nesmel prekročiť hrubú čiastku 48 tisíc korún. Ako konštatuje Ivan Kamenec, dôležité bolo, že „výnimky chránili pred jednotlivými paragrafmi židovského kódexu nielen svojich nositeľov, ale ich príbuzných“. Prezidentských výnimiek bolo asi 1000 a chránili približne 5 až 6 tisíc osôb (Kamenec 1998, 128). Absolútna väčšina výnimiek sa týkala židovských konvertitov. Do tejto nie príliš početnej skupiny patrila aj rodina Munkovcov. Napriek tomu Tomáš sa musel vzdelávať formou samoštúdia, do školských lavíc sa nemohol vrátiť. Študoval tak intenzívne, že v roku 1943 mohol absolvovať skúšku dospelosti – maturitu. Vďaka tomu, že rodina bola sčasti oslobodená spod protizidovských zákonov. Na rozdiel od Tomáša Juraj nemusel prerušiť štúdiá, ako jedenástročný mohol ukončiť v roku 1941 päťročnú štátnu ľudovú školu, ba mohol aj pokračovať v štúdiu na štátnej meštianke.

Po maturite sa život Tomáša ubera iným smerom. Vstupuje totiž do jezuitského noviciátu v Ružomberku. Ako píše Viliam Judák, „jezuiti neboli Munkovcom neznámi“. Celá rodina chodievala na svätú omšu do jezuitského kostola (Judák 2016, 248). Neboli žiadne pochybnosti o jeho prijatí do noviciátu, osobitne sa brali do úvahy jeho charakter a vlastnosti, vôbec sa neprihliadalo na to, že je konvertita. Podporil ho i farár Ján Ferenčík, ktorý ho aj náležite vychválil: „Tomáš Munk je príkladný nadaním, mravmi, životom, povestou a vedomosťami“ (Judák 2016, 248). Posledné mesiace pred odchodom do noviciátu strávil Tomáš aktívne, venoval sa hlavne výletom s rodinou alebo priateľmi. V júli strávil týždeň s otcom v Nitre, kde F. Munk vtedy dočasne pôsobil. 31. júl bol dňom vstupu do noviciátu, keďže tento dátum ako sviatok sv. Ignáca z Loyoly je spojený s týmto významným krokom mladých adeptov pre prísne regulovaný náboženský život. S ním vstúpili do jezuitského noviciátu aj siedmi ďalší mladí muži. Niektorí z nich si spomínali na Tomáša, najmä na jeho nevšednú hĺbku duchovného života a živú vieru. Možno tu odcitovať Jána Chryzostoma Korca: „Viem, že Tomáš Munk bol nielen navonok vzorným seminaristom, ale že žil aj vnútorne veľmi opravdivo z viery a veľmi opravdivo a hlbavo prežíval svoje povolanie ku jezuitskému kňazstvu. Okrem lásky k modlitbe a k duchovnému životu prejavoval zrejme sklonky k intelektuálnej hlbavosti“ (Petraňský 2008, 91 – 92).

V prvom roku noviciátu sa nič mimoriadne nestalo, všetko prebiehalo podľa zaužívaných pravidiel. Koncom augusta v roku 1944 však vypuklo Slovenské národné povstanie, ktoré výrazne zasiahlo do života Munkovcov a celej slovenskej spoločnosti. Ružomberok bol prvým mestom na Slovensku, kde povstanci prevzali moc, dokonca pred oficiálnym dňom vypuknutia povstania. Presne 27. augusta. Ale tento prevrat v meste dlho netrval, lebo 6. septembra Nemci obsadili Ružomberok, čo malo nepríjemné následky na Židov žijúcich v meste. Ako vieme, pre nich neplatili žiadne výnimky, ktoré kedysi udelil prezident republiky. Týkalo sa to aj Munkovcov.

Najprv zatkli Gizelu Munkovú, ktorá sa 14. decembra vybrala do kaderníctva, ale domov sa už nevrátila. Nemecké bezpečnostné orgány potom zadržali aj ostatných členov rodiny – Františka, Juraja a 15. decembra vyvliekli z noviciátu aj Tomáša. Nič nepomohlo, ani to, že sa za neho zasadili cirkevní predstavitelia kláštora, stačilo, že mal židovský pôvod. Inakosť pôvodu bola základným motívom pomsty za povstanie, hoci rodina Munkovcov sa vôbec neangažovala pri organizovaní odporu. Žila svoj život v duchu kresťanských zásad a nemiešala sa do politiky. Všetkých štyroch príslušníkov rodiny odviekli do pracovného tábora v Seredi. Na jeseň sa seredský tábor pretvoril na stredisko zhromažďujúce Židov. V septembri prevzal velenie tábora Alois Brunner, oddaný spolupracovník Adolfa Eichmanna. Vyznačoval sa bezcitnosťou, krutosťou, bezohľadnosťou. Okrem Munkovcov sa tábor stal dočasným miestom aj pre Edmunda Petra Bárdoša, oravského kňaza židovského pôvodu. Keďže z nich on jediný prežil všetky útrapy, mohol podať po vojne svedectvo o osude Munkovcov. Podľa neho Juraja a Gizelu odviezli do tábora do Bergen-Belsenu v severozápadnom Nemecku, ktorý sa nachádza v blízkosti Hannoveru. Ich ďalší osud je neznámy, možno však s istotou predpokladať, že neprežili útrapy koncentračného tábora. František a Tomáš spolu s kňazom Bárdošom boli odvečení do koncentračného tábora Sachsenhausen a potom do Lichtenrade. Peter Edmund Bárdoš po vojne už ako farár v Habovke napísal do farskej kroniky dôležitú skutočnosť, ktoré literárne skomponoval do svojho životopisného diela *Človek pre nikoho* aj Pavol Strauss. Uvedieme tu Bárdošovu spomienku na jednu udalosť, ako pomohol otec synovi: „Raz, keď sme prehadzovali piesok, Tomáš nešikovne narábal lopatou. Všimol si to dozorca SS. Ukázal mu, ako má piesok nahadzovať. Keď ani po tom to nevedel, udrel ho pästou do tváre, že sa zvalil na zem, kde tichučko úpel. Otec sa sklonil k nemu a povedal: ‚Tomáš, ktorý pre nás bičovaný bol.‘ Ako injekcia záúčinkovali otcove slová. Tomáš vstal a kludne pracoval ďalej“ (Šuppa 2010, 27).

Lichtenrade sa nachádzalo na južnom predmestí Berlína. Väzňov tu nasadzovali na práce v zničenom Berlíne, odpratávali trosky domov zničených bombami, zabezpečovali priechodnosť ulíc. Najväčším problémom bol hlad, nebolo jedla. Keď sa blížil front, väzňov evakuovali, aby sa nedostali do rúk spojeneckých síl a nemohli podať svedectvo o krutom zaobchádzaní s nimi. Chceli ich premiestniť k Baltickému moru, kde mali byť naložení na lode a v mori utopení. Podľa Bárdoša našiel Tomáš deň pred odchodom na smetisku zhnitú mrkvu a zjedol ju. Pochod smrti sa začal 21. apríla 1945, ale Tomáš od samého začiatku trpel žalúdočnými ťažkosťami. O posledných chvíľach Tomáša a Františka podáva takéto svedectvo: „Tomáš s otcom i ja sme nastúpili do jednej päťice – pochodové kolóny väzňov stávali po piatich. Už po hodine cesty Tomáš sa začal potácať a klesať k zemi. Otec i ja sme ho podopierali a povzbudzovali. SS-mani keď zbadali, že Tomáš nevládze pochodovať a zdržuje pochodujúcu kolónu, vytrhli ho z radu a sotili do priekopy. Samozrejme, že Tomášov otec zostal s ním. Ja som musel pochodovať ďalej. Celú noc bolo počuť výstrely. Myslel som, že sú to snáď výstražné výstrely dozorcov. Pri brieždení, keď popri ceste som videl množstvo zastrelených spoluväzňov, už som vedel, že to boli vražedné výstrely. Ráno pri krátkom oddychu sme sa stretli s priateľmi z iných stoviek a títo zvestovali, že Tomáš i otec František sú mŕtvi. Oni to videli na vlastné oči. Po našom odlúčení pristúpil ku nim SS-man s krikom – Auf (hore), weitermarschieren! – (Poďme ďalej!) Otec prosil, že syn je chorý, aby doprial chvíľku oddychu. SS-man na to dvoma strelami z automatu zabil Tomáša a jeho otca. Takto si Pán povolal celú rodinu“ (Šuppa 2010, 44 – 45).

Ide o dôležité svedectvo, lebo je východiskom začatia procesu blahorečenia otca a syna ako mučeníkov. Pokiaľ takéto svedectvo neexistuje, nemožno ani začať tento proces. Keďže o skone Gizely a Juraja nič nevieme, proces blahorečenia sa môže týkať iba Františka a Tomáša. Diecézny proces ich blahorečenia sa začal 27. septembra 2011 v jezuitskom kostole v Bratislave. Otvoril ho bratislavský arcibiskup metropolita Stanislav Zvolenský. Podľa platných legislatívnych noriem pre kauzy blahorečenia zložili prísahy osoby zainteresované do procesu, a tak potvrdili, že všetky

úlohy, ktoré im boli zverené, splnili a zaviazali sa zachovať tajomstvo mienky o osobách a kauze. Ešte pred samotným začiatkom zasadnutia sa auditóriu prihovoral jezuita Dominik Kaľata, emeritný biskup, ktorý sa s Tomášom Munkom stretol v noviciáte, po ňom aj historik Róbert Letz, ako aj cenzor písomností Jozef Halcko, bratislavský pomocný biskup, ale aj vicepostulátor kauzy František Mikloško.¹

Pri príležitosti 70. výročia mučeníckej smrti Tomáša a Františka Munkovcov bratislavský arcibiskup Stanislav Zvolenský slávnostným aktom v Bratislave uzavrel diecézny proces blahorečenia. Kauza blahorečenia Tomáša a Františka Munkovcov bola dňa 19. mája 2015 odovzdaná vatikánskej Kongregácii pre kauzy svätých. Generálny postulátor Spoločnosti Ježišovej Anton Witwer spolu s vicepostulátormi Ondrejom Gabrišom a Františkom Mikloškom na úrade Kongregácie vo Vatikáne odovzdali úradne zapečatenú kompletnú dokumentáciu diecéznej fázy procesu. Pri odovzdaní písomností v rozsahu dvoch škatúl boli prítomní aj provinciál slovenských jezuitov Rudolf Uher a predstavený komunity Seniorátu v Ivanke pri Dunaji Emil Váni.

Proces na vatikánskej úrovni sa začne po predložení tzv. „propozície“, ktorou generálny postulátor kauzy predstaví kandidátov blahorečenia ako „mučeníkov“ (Judák 2016, 253).

Ak sa tento proces úspešne dovŕši, tak sa František a Tomáš zaradia medzi tie osobnosti, ktoré na svoj židovský pôvod doplatili svojim životom napriek tomu, že konvertovali na katolícke náboženstvo. Možno v tejto súvislosti odcitovať Pavla Straussa, ktorý tu vyslovuje aj zásluhy rodiny Munkovcov na jeho konverzii: „Ale prelom vo mne bol razom. Zobrali ma na litánie. A pri Tantum ergo som naraz vedel: tu je moje miesto, tu je vlasť mojej duše. Pritom nikdy a nikomu kvôli, ani Hitlerovi, ani iným zažratým antisemitom, nezapriem svoj pôvod. Lebo to je Božie určenie. A z toho sa nedá, ani sa nechcem vyzuť. Opačne, vo chvíli, keď mi bolo jasné, že Ježiš Kristus je Boží Syn, prislúbený Mesiáš a Vykupiteľ, stal som sa kresťanom a židom“ (Strauss 2000, 141).

Ako vieme, Pavla Straussa iba náhoda zachránila, aby sa nestal obeťou pre svoj židovský pôvod. Ale mnohým ďalším Židom nepomohlo ani to, že prestúpili na katolícku vieru. Možno tu spomenúť Editu Steinovú, ale príkladov je viac. Ani Munkovci neprežili holokaust, celá rodina doplatila na svoj židovský pôvod. Tomášovi ani to nepomohlo, že vyše roka strávil v jezuitskom noviciáte v Ružomberku. Deň svojich 20. narodenín sa už nachádzal v koncentračnom tábore. Do konca života mu zostávali necelé tri mesiace, lebo 22. apríla 1945 tohto talentovaného mládenca kdesi pri meste Neuruppin zákerný výstrel SS-mana strhol do zániku. Bol presne o 15 rokov starší ako ja; život mal pred sebou, ale zostala po ňom iba spomienka. A obdiv, ktorý sa týka celej rodiny. Blahorečení však môžu byť iba dvaja z nich. Tomáš a František. Nech je však rodina Munkovcov vzorom statočnosti a mementom pred nebezpečenstvom rasového rozlíšenia ľudí, ich prenasledovania na princípe pôvodu. Nech sa stanú všetci štyria spolu s Pavlom Straussom vzorom a symbolom priateľského spolunažívania kresťanov a Židov!

Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-20-0179.

LITERATÚRA

- Judák, Viliam. 2016. *Boží priatelia. Slovenské martyrológium*. Trnava: Spolok Svätého Vojtecha.
Kamenec, Ivan. 2013. *Tragédia politika, kňaza a človeka. Dr. Jozef Tiso, 1887 – 1947*. Bratislava: Premedia Group s. r. o.
Lendvai, Paul. 2011. *Maďari. Víťazstvá a prehry*. Bratislava: KALLIGRAM.

¹ <https://svetkrestanstva.postoj.sk/4534/proces-blahoreceni-munkovcov-pokracuje-v-rime> [20. 10. 2022].

- Petranský, Ivan A. 2008. *Život pod hviezdou. Osudy Tomáša Dezidera Munka*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška.
- Petranský, Ivan A. 2020. *Udalosti a osobnosti dejín katolíckej cirkvi na Slovensku v 20. storočí*. Martin: Matica slovenská.
- Proces blahorečenia Munkovcov pokračuje v Ríme. 2015. In: *Denník Postoj*. <https://svetkrestanstva.postoj.sk/4534/proces-blahoreceni-munkovcov-pokracuje-v-rime> [20. 10. 2022].
- Strauss, Pavol. 2000. *Človek pre nikoho*. Bratislava: DAKA.
- Šuppa, Jozef. 2011. *Mučeníci lásky ku Kristovi. Tomáš a František Munkovci*. Trnava: Vydavateľstvo Dobrá kniha.

KONTAKT

prof. PhDr. Tibor Žilka, DrSc.
tzilka@ukf.sk